

VERB TENSE FORMS IN THE LANGUAGE OF ADMINISTRATIVE RECORDS OF VOLHYNIA AND DNEIPER UKRAINE OF THE 17th CENTURY

Larysa MARCHYLO

Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine
E-mail: l.m.marchylo@udu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0001-6384-3919

Iryna DUDKO

Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine
E-mail: i.v.dudko@udu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0003-2644-4374

ABSTRACT: The article is devoted to the study of verb tenses attested in the 17th century records of Volhynia and Dnieper Ukraine. These documents contain valuable material for researching the history of the formation of the grammatical system of the Ukrainian language. The article analyses the forms of the present, future, past, and pluperfect tenses of the verb in administrative records. It is found out what variants of affixes have the forms of the present and future simple tense. Different structural varieties of the past tense forms, which are genetically related to the analytical tense form – the perfect – have been identified in the analysed texts. The first type is represented by the analytical forms of the 1sg, 1pl, 2sg, 2pl, the auxiliary verbs in which could have undergone changes compared to the previous period. Both the literary and vernacular varieties of Ukrainian have not preserved such forms. The second type includes forms in which the auxiliary verb in a modified form could be in both post- and preposition in relation to the former participle. These forms are still used in the Ukrainian dialects. The third type includes simple forms with a lost auxiliary verb, which have become normative in the Ukrainian literary language. The cases of use of masculine forms with the suffix **-в** as part of the past tense form of the analytical finite verb and the increase in the number of examples with this suffix in simple forms are revealed. The variety of forms at one of the stages of development of the Ukrainian language demonstrates the complex process of formation of the grammatical system of the Ukrainian language, in particular especially its tense forms. This provides evidence of the organic combination of written and vernacular forms in the textual material. The thesis according to which the system of finite verb forms of the Ukrainian language has been influenced by the common West Slavic language trends is supported. Taking into consideration that some of the above mentioned documents were created in Volhynia, a territory that is an integral part of the cultural and national life of Ukrainian people and which has not lost its identity during the Polish-Lithuanian Commonwealth, the study of the functioning verb tense forms in the language of records originated from this region is relevant and contributes to the deepening and clarification of the knowledge about the Ukrainian language of the 17th century.

KEYWORDS: verb, present tense, future tense, past tense, pluperfect tense, history of the Ukrainian language

Introduction

An important source for studying the history of Slavic languages constitutes the dated manuscripts that reflect the linguistic features of the native speakers of a particular region. These include the linguistic editions of the documents "Administrative Language of Volhynia and Dnieper Ukraine in the 17th century" (ДМВН/DMVN, 1981) and "Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century" (АВМК/AVMK, 2015), published in the series "Records of the Ukrainian Language".

The study of the linguistic features of texts written in such historical regions as Volhynia and Dnieper Ukraine, which preserve the national cultural traditions of the Ukrainian people, is relevant and contributes to deepening and expanding information about the Ukrainian language and its specific features.

The **aim** of the study is to elucidate the peculiarities of changes of analytical and synthetic verbal tense forms attested in the language of Dnieper Ukraine and Volhynia in the first half of the 17th century and their further fate in the Ukrainian language and dialects in the process of language evolution.

The history of verb forms in the Ukrainian language has been studied by S. Bevzenko (Бевзенко/Bevzenko, 1960), V. Rusanivskyi (Русанівський/Rusanivskyi, 1971), I. Kernytskyi (Керницький/Kernytskyi, 1967), A. Hensorskyi (Генсьорський/ Hensorskyi, 1957), O. Zanevych (Заневич/Zanevych, 2015). The issue of the origin and functioning of tense forms in different periods of the Ukrainian language development is covered in the scientific works of I. Sharovolskyi (Шаровольський/Sharovolskyi, 1927), V. Demianchuk (Дем'янчук/Demianchuk, 1928), V. Besedina-Nevzorova (Беседіна-Невзорова/Besedina-Nevzorova, 1962), A. Danylenko (Даниленко/Danylenko, 2003, 2010). The presence of both archaic and new forms, the peculiarities of

conjugation in dialects have been explored in scholarly research by V. Vashchenko (Ващенко/Vashchenko, 1955), Ya. Zakrevska (Закревська/Zakrevska, 1966), B. Kobylanskyi (Кобиланський/Kobylanskyi, 1953), M. Lesiv (Лесів/Lesiv, 1966), N. Marchuk (Марчук/Marchuk, 1972) and other linguists. In covering the problem of the formation of the verb tense system in the Ukrainian language, one should also consider such grammatical and lexicographical works as "From the Notes on Russian Grammar" by O. Potebnya (Потебня/Potebnya, 1977), "Essay of the Word Formation System of the Ukrainian Chancery Language of the 14th – 15th centuries" by L. Humetska (Гумецька/Humetska, 1958), "Dictionary of the Old Ukrainian Language of the 14th – 15th centuries" (ССУМ/SSUM XIV–XV, 1977–1978), "Dictionary of the Ukrainian Language of the 16th – first half of the 17th century" (СУМ/SUM XVI–XVII, 1994–2022).

The involvement of new illustrative material in the analysis helps specify and clarify information about the formation of the verb system of the Ukrainian language.

The study applies the descriptive **method** to systematise the factual material, identify the structural features of the verb tenses used in the record books, and clarify the specifics of the conjugation of the analysed word forms; we also used the techniques of the comparative historical method, which allows us to study the elements of the language system in diachronicity with a projection onto the current state of development of the grammatical system of the Ukrainian language and other Slavic languages.

The **material** of the study is municipal records created mainly in the northern regions of Ukraine. "Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century" was written in the town of Vyzhva in Volhynia (now the village of Nova Vyzhva, Starovyzhva district, Volhynian region). Acts of the Vyzhva Town Book include documents written in the period from 1616 to 1643. They reflect important information about the social, domestic, and legal relations of Ukrainians of that time, as well as the social and economic situation in the region. As in other records of the official and administrative style, the Acts of the Vyzhva Town Book contain legal clichés and clerical phrases, they also include numerous vernacular elements. The texts reflect the phonetic, grammatical, and lexical features of the language by the residents of Vyzhva, which belong to the Western Polissia dialect of the Northern dialectal group. The collection "Administrative Language of Volhynia and Dnieper Ukraine of the 17th century" contains documents from the Zhytomyr Municipal Books of the beginning and middle of 17th century (1605, 1609, 1649-1650), and the Pidkomorsk Book of the Kyiv Voivodeship of 1643. The texts of these books cover various spheres of the political, social and economic life, administrative, legal relations, and the court decisions. The administrative language of these books, despite the established linguistic and legal formulas and clichés developed over a long history, testifies to both the written and oral usages. The linguistic peculiarities of the Zhytomyr region's administrative language can be compared with the language of the Pidkomorsk Book of the Kyiv Voivodeship, which demonstrates the administrative language of the cultural centre of Ukraine and the macaronic language of the 17th century (Німчук & Симонова/Nimchuk & Symonova, 1981, p. 6). The administrative language of that time was influenced not only in lexicon but also in grammar by West Slavic languages, such as Czech and Polish, because scribes used Czech and Polish legal documents as examples. The linguistic features of North Ukrainian are dominated in the analysed texts.

Theory, results, and discussion

In the 17th century record documents different verb tense forms are fixed. It is known that "a typological feature of verb inflection characteristic of all Slavic languages is the use of two ways of expressing specific grammatical meanings: synthetic and analytic" (Чумак/Chumak, 2008, p. 109)¹. In particular, the tense meanings in the Ukrainian language are expressed by synthetic and analytical forms.

In the modern Ukrainian language, the past tense form is a synthetic one, formed on the basis of the analytical one, which has undergone various structural and semantic changes. Most of the analysed documents contain past tense forms, and they are registered in different parts of the documents. In the "Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century" synthetic forms are used at the beginning of the document as part of language constructions that indicate who is delivering the text of the document (**вызналь, зозналь, зознала, созналь, сознав**), the main part can have different forms (**продаль єсми, продали єсмо, иж-єм предал, ж-єм продал, иж-єхьмы продали, казалєм**), at

¹ Here and further in the text, quotes are translated into English by the authors of the article.

the end of the text, synthetic forms are documented as part of an established expression (**просиль, одержаль**). Standard formulas for beginning, ending, and the middle of the texts of acts of the "Administrative Language of Volhynia and Dnieper Ukraine of the 17th century" contain both synthetic and analytical forms: **писа(л), присыла(л), пода(л), созна(л), виде(л) є(с)ми, проси(л), є(с)ми каза(л)** and others.

The forms of the verbs denoting past action are represented by several structural types genetically related to the perfect:

1) compound (analytical) forms with the auxiliary verb **быти** in the present tense form, formed on the model of the perfect;

2) complex (past tense finite forms of verbs), as well as various forms with a prepositional auxiliary verb;

3) simple (synthetic) – without an auxiliary verb.

1. Compound forms of the past tense, i.e. analytical structures inherited from the Proto-Slavic language through Old Ukrainian (by Yu. Shevelov's periodisation (Shevelov, 1979, p. 40)) which had certain semantic and structural features. In the Proto-Slavic language, the perfect means "a state as a result of a previous action or change, or a past action or state considered from the point of view of the present" (Єрмоленко/Yermolenko, 2008, p. 147). The structural feature of such formations was that they consisted of the *l*-participle and in combination with the auxiliary verb **byti* in present tense forms (**jesmь, *jesi, *jestь* and others).

In 17th century Ukrainian texts, these were analytical forms, consisting of the auxiliary verb **быти** in 1sg, 2sg (**єсми / єсьми/ єсьми < єсмь, єси**) or 1pl, 2pl (**єсмо / єсьмо < єсмь, єсте**) and the *l*-participle. In the analysed texts, the forms of the 1sg and 1pl are predominantly attested: Я на тую справу во(з)ного с [по]ви(н)но(с)ти уря(д)у моего **прида(л) є(с)ми** Сємена Ми(н)ко(в)ского (ДМВН/DMVN, 1981, p. 24 : 1605)²; Того то менованого пїна Яроша Шемєта увеза(л) и мо(ц)ю уступе(н)я самого пїна Верещакі очевисъты(м) єму до споко(и)ного де(р)жа(н)я и уживанъя **пода(л) єсьми** (ДМВН/ DMVN, 1981, p. 69 : 1605); Постановивъшисѧ очевистє, устьнє, ѧвнє и добровольнє, вызналъ до записованъѧ книгъ Тимошъ Танъчичъ, мещанинъ вижевскій, именємъ жоны и дѣтей своих, иж **продаль єсми** властныи кгрунът свои, мнє правомъ вечистымъ належачии плаць ... (АВМК/АВМК, 2015, p. 57 : 1616)³; и(ж) де(и), в року тепє(р) идучо(м), тисєча ше(ст)со(т) пято(м), мї(с)ца гє(н)вара, сємого дня, кдѧ, де(и), **є(с)мо єхали** з домо(в) свои(х) Си(н)гаєвски(х) на я(р)марокъ до Житомира, и трафилосє на(м), заєха(в)ши // до села Щениєва (ДМВН/DMVN, 1981, p. 38 : 1605); Яко (ж) ѡ(т)то(л) з ни щи(м) **мусєли є(с)мо** ѡ(т)єхати, што все пїнове Покотилове мною, во(з)ны(м), и шля(х)тою ѡ(с)вє(т)чили (ДМВН/DMVN, 1981, p. 74 : 1605); А дліа лѣпшеи вѣры и роздѣлу нашого сполнє **упросили єсмо** люди добрых и вѣрыгодныхъ (АВМК/АВМК, 2015, p. 103 : 1639), and others. In addition, there are peculiar forms in the "Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century": иж-єхмы **продали** крунътъ свои власныи (АВМК/АВМК, 2015, p. 79 : 1637); иж-єхмы **продали** крунътъ нашъ власны (АВМК/АВМК, 2015, p. 120 : 1640).

As you can see from the examples above, auxiliary verbs are mostly used in postposition, but they can also be in preposition: А такъ мы, во(з)ныє, захова(в)шиє во(д)лу(г) при(с)то(и)ности вряду своего, на то **єсмо дали** ку записова(н)ю до кни(г) врядовы(х) то(т) нашъ кви(т) ... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 64 : 1605). In the documents of the Vyzhva Book, they are fixed after an auxiliary word (pronoun in the function of a conjunction or connecting word): Ставши очевисто, Трохим Гарасимович сполєчнє из жоною своею и с пасєрбом своим Сєменом ѧвнє и добровольнє ку записаню до книг мѣстских вижовских зознал тыми словы, иж-єсмо **продали** дом свои з плацєм, на котором плацу дом прєрєчоныи стоит, зо вшєлѧким будинком пану Грицєви Порыдубцови, жонѣ и потомком єго вечныи // часы, уступуючи прав свои вечистых и оправлєных за певную суму грошєи за сто золотых (АВМК/АВМК, 2015, p. 133 : 1643).

The form of the 2pl is less common: абы **єсте** пере(д) нами, гдѣрємъ, **положили** конє(ч)но, иначе(и) нє чинєчи для ласки нїшє и з пови(н)ности своеє (ДМВН/DMVN, 1981, p. 116 : 1605).

² Here and further in the text, the year of creation of the document is indicated after the colon.

³ Here and further in the text, the year of creation of the document is indicated after the colon.

Interesting are the cases of the use of masculine forms with the suffix **-в-** (for more information on the labialisation of *l*, in particular in verbs, see Yu. Shevelov (Shevelov, 1979, p. 411-421), which can be qualified as a violation of written tradition and the penetration of vernacular elements into records: и вола за своим неопатрым его власного **ѣстратив ѣсми**, за што все даю чверть морку ему вѣчными часы (АВМК/АВМК, 2015, p. 78 : 1637).

The compound forms of the past tense were actively used in the Old Ukrainian language but have not preserved in either the written language or the dialects.

2. They are formed on the basis of analytical new words with a modified auxiliary verb and *l*-participle. The auxiliary verb **быти**, which has undergone phonetic reduction, is represented by different variants: 1sg **ѣсмь** → **ѣмь/ѣмъ/ѣм** – **мь/м**, **ом**; 2sg **ѣси** → **ѣсь** – **сь**; 1pl **ѣсмо** → **сьмо** – **смо**, **смы**; 2pl **ѣсте** → **сте**, which are given together in the postposition to the participle and separately in the preposition (Німчук & Симонова/Nimchuk & Symonova, 1981, p. 23). In addition, cases with the affix **-хмо** are attested in 1pl.

In the linguistic literature such terminological combinations as "fused past tense forms of the compound type" (Бевзенко/Bevzenko, 1960, p. 311) are used to denote these forms, "fused forms of the perfect" (Нікулін/Nikulin, 1966, p. 330), "past finite tense" (Русанівський/Rusanivskyi, 1978, p. 325), "finite forms-reflexes of the former perfect" (Русанівський/Rusanivskyi, 2001, p. 92).

The auxiliary modified forms of verbs are qualified by scholars as "enclitic variants attached as peculiar endings to the past *l*-participle forms" (Чумак/Chumak, 2008, p. 120). The appropriate units, which can be in preposition and postposition to the participle, are denoted by different terms: abbreviated copula (Керницький/Kernytskyi, 1967, p. 204), personal particle (Німчук & Симонова/Nimchuk & Symonova, 1981, p. 20), affix **смо** (АУМ/АУМ, v. 2, p. 54), "enclitic forms of the auxiliary verb in the past tense" (Shevelov, 1993, p. 996), relics of the verb **бути** (Гринчишин/Hrynchyshyn, 1996, p. 133), personal indicator **-м** (Мойсієнко/Moisiienko, 2013, p. 108), auxiliary clitics (Danylenko, 2012), etc.

The documents of Volhynia and Dnieper Ukraine contained the past tense forms of the 1sg with a personal indicator in the postposition, e.g.: И зьмови(в)шисе с тымъ то вышь менованы(м) Ганусо(м) и тѣсте(м) того Гануса, **Ѣна(н)ею Де(д)ко(в)ски(м)**, робѣчи поташъ в лесѣ(х) мои(х) закупны(х) за пѣнзи мое, за которые лѣсы **заплатилѣмъ** пенѣ(в)щи(з)ны его мѣ(с)ти ѡ(т)цу арьхима(н)дрыту кие(в)скому сто золоты(х) ... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 87 : 1605); продал ѣсми вѣчность пѣну Іарошови Нециевичови и малжонце его ... часть свою власную в Хотивлю ... за золотых полских ѡсмѣдѣсѣат, которую суму пѣеи сполна руками своими власными ѡд[личиль], и до рук своих **ѡдобралѣм**, и на потребу свою **ѡбѣрнулѣм**... (АВМК/АВМК, 2015, pp. 72 – 73 : 1637).

Forms with an affix **-ом** deserve special attention, e.g.: яко (ж) я, возны(и) **ѣнера(л) кору(н)ны(и) воево(д)ства Каменецкого**, то, що **видѣло(м)** и **слышало(м)**, со(з)наваю на то(м) квите мое(м) ... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 65 : 1605); До которо(г)[о] листу для бо(л)шое веры печа(т) прити(с)нувши, рукою моею по(д)писалѣ(м) и приятеле(и) мои(х) до по(д)пису, ниже(и) выражоны(х), **упросило(м)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 230 : 1643).

Scholars have repeatedly tried to explain the emergence of specific forms ending in **-ом-** such as **даломъ**, used in manuscripts from Volhynia and the northern territories of Ukraine. In particular, in the introduction to the "Administrative Language of Volhynia and Dnieper Ukraine of the 17th century" V. Nimchuk and K. Symonova made the following assumption: "Apparently, these are hyperic forms that appeared as a result of distancing from Polish forms ending in **-em**, in which *e* was mistakenly considered to be derived from **ъ** (compare pol. *sen* – ukr. *сон*, etc.)" (Німчук & Симонова/Nimchuk & Symonova, 1981, p. 20).

Scholars attribute the use of the corresponding forms in the Old Ukrainian language to the influence of the Polish language, since the period under analysis is characterised by "interaction with the Book Slavonic and Polish lexical and grammatical systems" (Півторак/Pivtorak, 2000, p. 681). Although this influence is explained in different ways, many studies emphasize that such interaction at the grammatical level is reflected "mainly in the maintenance of certain forms rather than in their direct borrowing" (Русанівський/Rusanivskyi, 1979, p. 55). This opinion is supported by the use of specific forms that are absent in other languages, not only past finite tense forms ending in **-омъ**, but also analytical forms with the masculine suffix **-в** in Old Ukrainian and the presence of complex forms with this suffix in modern southwestern Ukrainian dialects.

The collection "Administrative Language of Volhynia and Dnieper Ukraine of the 17th century" records the form in 1pl with the affix **-смы** (А ш Че(р)ници **поехали(с)мы** до осады пна **В**ле(н)ско(г)о (ДМВН/DMVN, 1981, p. 149 : 1609)), in "Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century" – with the affix **-смо** (Що мы, уряд, слышачы зезнане их, **росказалисмо** до книгъ записати вечыстых (АВМК/AVMK, 2015, p. 129 : 1642)). Perhaps the case with the following spelling can be qualified as an affix of **-смы** as part of the form (Мы, урядъ ... **росказалис мы** до книгъ вечыстыхъ записати, що отрималы (АВМК/AVMK, 2015, p. 127 : 1641)).

Both manuscripts reveal finite forms of the past tense with a prepositional modified auxiliary verb; in 1sg, these are forms with the following phonetic and graphic variants of affixes:

-м / -мь: А я (**м**) се того часу зара(з) **порахова(л)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 65 : 1605); Который тастаментъ умоцняю и печатаю остатнею волею моею. И печатан ест печатю месцькою, що-**м просила** панов іакъ ду//ховного и иныхъ люди добрыхъ панов бурмистров ѿ подпис руки и ѿ притиснене печати мѣсцької (АВМК/AVMK, 2015, p. 85 : 1638); А такъ я, во(з)ны(и), што **мъ виде(л)** и **слыша(л)** на то(м) (ДМВН/DMVN, 1981, p. 31 : 1605);

-ем / -емь: Ставши очевисте, Левько Гарасимович, мешчанин вижевский, поспол из жоною своею созналъ доброволне до книгъ нинейшихъ месцькихъ вижевскихъ тыми словы, иж-**ем предал** крунъть свои власныи (АВМК/AVMK, 2015, p. 60 : 1636); Становши Миско Курмань, јавъне, очевисте, будучы здоровым на тиле и сьмысле своим, зезнал до книгъ вечыстыхъ тыми словы, ижъ-**емь предасть** свои моркгъ цалыи изъ будуньком ... (АВМК/AVMK, 2015, p. 122 : 1651).

In documents from the Zhytomyr and Kyiv regions, the forms in 1pl with affixes *смы* and *хмо* are attested in the preposition: ѿ (ш)то **смы** ... зы(с)къ **оде(р)жали** ... мы до да(л)ши(х) зятяго(в) и по(с)ту(п)ку пра(в)но(г)[о] ... межы собою **смы (с) згоди(ли)** ѿ то таковы(мъ) способо(мъ)... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 133 : 1609); А та(к) мы, во(з)ныѣ, што (**хмо**) **видели** и ѿповеда(н)ѣ его м(л). **слышели** и на то (**х**)**мо дали** то(т) на(ш) кви(т) ... (ДМВН/DMVN, 1981, pp. 49–50 : 1605).

The forms in 2pl past tense are occasionally found in the analysed texts: а сами **сте** обли(ч)не на то(м) се(и)ме **не были** и тоѣ **сте** реляцые ве(д)ле потребы и пови(н)ности своеѣ **не учини(ли)**, за чи(м) с ты(х) кни(г) ѿное право подозреное вымазано и вырузоно бы(т) на то(т) ча(с) не могло (ДМВН/DMVN, 1981, p. 117 : 1605).

The auxiliary verb in the appropriate forms undergoes phonetic deformation (phonetic erosion, see A. Danylenko (Danylenko, 2011)) turning into a morpheme that can be attached to pronouns that stand in preposition to the verb.

The cases of writing different variants of the auxiliary verb in the records are particularly noteworthy. For example, in document № 1 of the "Zhytomyr Municipal Book of 1609" ("Листъ ѣ(г)[о] кро. м(л). напина(л)ны(и) судъѣ(в) зѣ(м)ски(х) кие(в)[ских] в ревизіѣ(и) книгъ зѣ(м)[ских] в рѣчи пѣновъ Прощи(цких)") uses simple, complex and compound forms of the past tense: ... на се(и)ме, недавно прошло(м) ты(х) блѣ(н)довъ и ероро(в) стороны того права студеново(д)ского на(м), гдѣрю, не **оказалисте**, ты(л)ко чере(з) листы свое со(з)на(и)мовали, а сами **сте** обли(ч)не на то(м) се(и)ме **не были** и тоѣ(и) **ѣсте** реляцые(и) ве(д)ле потребы и пови(н)ности своеѣ **не учинили** ... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 115 : 1608). Even in the same sentence, both analytical and synthetic forms can be used, for example: И **записали(с)мы** то ѿно(му), абы на пото(м), уходячи вшеляки(х) тру(д)ностѣ(и), па(н) Ро(з)добѣ(ц)ки(и) и(з) зятяго(в) пра(в)ны(х) поко(и) ме(л) ѿ(т) дете(и) наши(х), кгда бы хотели того се домага(т), кгда (**с**)**мы** то **со(з)навали**, и(ж) за до(л)ги ѿ(т)ца и(х) зма(л)лого, которы(х) ничого мало се ѿ(с)тало **ѿ[!]** (**с**)**ми** плати(т) **мусѣли** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 48 : 1605); и до рукъ своихъ **ѿдобралѣм**, и на потребу свою **ѿбѣрнулѣм** по ѿдѣбраню тои сумы зараз того ж часу [суму] сию подаю и поступаю, и **поступил ѣсми** пану Іарошови Нециѣвичови и потомком его так, іако се вышъ поменяло (АВМК/AVMK, 2015, p. 73 : 1637).

Forms of the past finite tense are widespread in many Ukrainian manuscripts of the 16th – 17th centuries and, according to researchers, "were characteristic of the vernacular language in a large territory of the Ukrainian lands" (Бевзенко/Bevzenko, 1960, p. 312). Forms of this type continue to function in many southwestern dialects: **хо'ди[лис'мо]**, **ро'би[лис'мо]**, **хо'ди[лим]**, **ро'би[лим]**,

хо'ди[ўйем], хо'ди[вiм] and others. They were documented in some settlements of the Volhynia region (Chornyiv, Hrushiv) (AUM/AUM, v. 2, m. 245)⁴.

3. The simple (synthetic) forms of the past tense presented in the record books combine forms without an auxiliary verb. Such forms are a direct continuation of the Old Ukrainian analytical forms (perfect), which included auxiliary verbs in all personal and numerical forms. Auxiliary verbs (**єсть**, **суть**) are absent in 3sg and 3pl forms: **Писа(л)** и **присыла(л)** до вряду его к(р). м(л). житоми(р)ско(г)[о] ... пiнъ А(н)дре(и) Пузырєвичъ (ДМВН/DMVN, 1981, p. 138 : 1609); И **просил** Хведко Демкович, абы тоє добровольное зознанє тог[о] Стецка было записано, што єсть записано (АВМК/АВМК, 2015, p. 60 : 1616); А Петръ напротивку тоє чверти плєцу брата свого Аврама **спустил** полчверти морку, звышъ поменєного, що учинит цѣлого полморка, належачаіа Аврамови (АВМК, 2015, p. 118 : 1640). In 1sg, 1pl and 2sg, 2pl past tense forms could also be used without an auxiliary verb: А з другої сторони ѿ стєны мѣсцької напротивъ Іарьмола Корєчка, почавши ѿ улици ашъ до ровца по копца два, которого іа самъ **казав** усыпати: ѿдинъ копецъ ѿбѣмєжъ волокъ мѣсцькихъ, а з другої сторони стина мѣсцькаіа, то єст Савци Потѣвичу (АВМК/АВМК, 2015, p. 105–106 : 1639); Которы(и) ли(с)ть я читати **казаль** и, вы(с)луха(в)ши его, до(с)тато(ч)нє слово у слово до кни(г) записати **каза(л)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 164 : 1609).

These synthetic forms are used in the modern Ukrainian language. They are widespread throughout Ukraine, including the northern dialect, in the language of speakers of dialects of settlements located near Nova Vyzhva (villages Yarevyshche, Dubechne, Sedlyshche, Smidyn) (AUM/AUM, v. 2, m. 245).

Interesting are the documents in which past tense verb forms can be used both with and without an auxiliary verb, for example, in document №28 of the "Zhytomyr Municipal Book of 1605": А дво(х) по(д)даны(х) пiна Трєтяковы(х) на (и)мє Ку(з)му, Максима Лычавича **видє(л)** **є(с)ми** побиты(х) и помо(р)дованы(х) у вєзє(н)ю у ла(н)цухо(х) сєдя(т) у дому пiна Ивана, во(з)ного, Ждановича Щєниє(в)ского, до которы(х) мєнє нє допущоно ѿгледа(т), абы(х) ра(н) на ни(х) ѿгледа(л), **є(д)но** здєлка **видє(л)** **є(с)ми** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 62 : 1605); што я, во(з)ны(и), **видє(л)** и **(с)лышє(л)**, и на (т)о **да(л)** сє(с) мо(и) кви(т) ку записа(н)ю до кни(г) врядовы(х) житоми(р)ски(х) с печа(т)ю моею вла(ст)ною (ДМВН/DMVN, 1981, p. 62 : 1605).

The records of the 17th century show changes in the masculine past tense forms, in particular the appearance of a formative suffix **-в**, although in the analysed documents they are dominated by forms with the ancient suffix **-л**: абы и(х) м(л). ко(ж)до(г)[о], зосо(б)на в тѣ ча(с)ти с пови(н)но(с)ти вряду мое(г)[о] // **увєза(в)** и до (с)поко(и)но(г)[о] ужива(н)я и(х) млт(с)тя(м) ка(ж)дому ча(ст) є(г)[о] належачую **пода(в)** и по(с)тупи(л), що я с пови(н)но(с)ти уряду мое(г)[о] учини(в)ши, ка(ж)до(г)[о] зъ и(х) м(л). в ча(ст) и(х) **увєза(в)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 132 : 1609).

In the texts of "Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century" there are many masculine singular past tense forms with the formative suffix **-в**. While documents composed in the late 16th or early 17th centuries are dominated by forms in **-л**, later documents increasingly contain forms in **-в**: **СѦ** што **просил** Іакубъ, абы му тоє зєзнанє было записано, што и **ѿдєржалъ** (АВМК/АВМК, 2015, p. 60 : 1636); Што **просив** Аньдрѣи, абы єму тоє сознанє было приніато и до книг записано, што и **ѿдєржалъ** (АВМК/АВМК, 2015, p. 80 : 1637); Што **просив**, абы было записано, што **ѿдєржав** (АВМК/АВМК, 2015, p. 108 : 1639); **СѦ** што **просив** Сачко, абы єму тоє сознанє было приніато и до книг записано, што и **ѿдєржав** (АВМК/АВМК, 2015, p. 77 : 1637) etc.

Forms with the suffix **-в** could be part of the past finite tense, for example: Ставши ѿчевистє, Иван Пукало сознав до книгъ мѣсцькихъ вижєвскихъ тѣми словы, иж-**єм** **продав** крунѣть свои властныи, тоєст третина морку ѿбєж самого Радька, // а з другої сторони того ж Тимасша за пєвну суму золотыхъ шєст (АВМК/АВМК, 2015, p. 80 : 1637); Тєды то все жонѣ моеи, Катєринє, ѿказую на вєчност, єи, с которою-м **набыв** тихъ добрь (АВМК/АВМК, 2015, p. 84 : 1638); Становыши урожоньи его милости пiнъ **ІА**рошъ Нєцєвичъ зєзналь до книгъ вичыстыхъ **мѣ**скихъ выжовѣськихъ, **іавнє**, ѿчевисцє, добровольнє тѣми словы, ижъ **іа**, маючы ѿ пана Рафухвала Хотивильского и ѿ мальжоньки его Марушки крунѣть в Хотивѣлю в Островє, которого-м **купив** ку пожитку своєму вєчьными часы (АВМК/АВМК, 2015, p. 89 : 1638) etc.

⁴ Here and further in the text, the volume and number of the map are indicated.

The fixation of masculine verb past tense forms with the suffix **-в** in the manuscripts of the Ukrainian language of the 16th century and the increase in their use in the 17th century indicates the vernacular nature of such forms, as it contradicted the traditional spelling (with the suffix **-л**).

The perfect, as is known, denoted an action that took place in the past, but the result of which is present (actual) at the moment of speech (Русанівський/Rusanivskyi, 1978, p. 291). However, the corresponding forms no longer expressed the perfective meaning. The ability of the perfective forms to be formed from verbs with and without the meaning of duration "contributed to the expansion of the meaning of the perfective, which over time, with the help of the forms of the species (perfect and imperfect), acquired the ability to convey a variety of shades of the meaning of the past tense, displacing all other forms, in particular the aorist and imperfect" (Бевзенко/Bevzenko, 1959, p. 33). In most Slavic languages, after the loss of simple past tense verb forms (aorist and imperfect), researchers note that as a result of "transcategorisation, the present perfect turns into a new tense category, "the preterite", and the feature of "perfection" is expressed by it ... only optionally, in interaction with the relevant context" (Єрмоленко/Yermolenko, 2008, p. 148).

As noted above, the analysed manuscripts reveal past tense forms with such morphological variants of the auxiliary verb as **єхмы, єхми** ("Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century"), and affix **(х)мо** ("Administrative Language of Volhynia and Dnieper Ukraine of the 17th century"), e.g.: А та(к) мы, во(з)ные, што **(хмо) видєли** и оповеда(н)є его м(л). **слышєли** и на то **(х)мо дали** то(т) на(ш) кви(т) (ДМВН/DMVN, 1981, pp. 49 – 50 : 1605); иж-**єхмы продали** славетному Романови Мисковичу крунѣту своего властного (АВМК/AVMK, 2015, p. 110 : 1639); Ставши очевистє, Іацько Печка поспол из сєстрою своєю Єѡгапкою и малжонками своими доброволнє сознали до книг нинєиших тыми словы, иж-**єхми продали** крунѣтъ свои властныи, ни в чєм никому нє заведєныи,... Юркови Кунѣчич[у], жонѣ и потомком его ... (АВМК/AVMK, 2015, p. 77 : 1637). For a description of these forms, see A. Danylenko (Danylenko, 2012, pp. 14–18).

The documents mostly contain the plural form, but there are a few examples of the singular form, for example: иж-**єхмы продал** крунѣтъ нашѣ, никому ни в чєм незавєдєныи, полплєца з будованєм (АВМК/AVMK, 2015, p. 95 : 1638).

In dialects, a peculiar form in 1pl past tense can be used, such as **ходилихмо**, similar in terms of structural components to those documented in the text "Acts of the Vyzhva Town Book of the 17th century" and some of the record books written on the territory of Right-Bank Ukraine at that time. The following forms were found among the speakers of the village of Krzyvoverba local dialect in the Bialo-Podlaskie voivodeship in Poland (also see volume 2 "Atlas of the Ukrainian language" (АУМ/AUM, v. 2, m. 245). As M. Lesiv notes, in these forms "the ending **-хмо** comes from the ancient 1st person aorist form of the auxiliary verb **бути**", which was part of the conditional mood form (**ходили бихомѣ**) (Лєсїв/Lesiv, 1966, p. 141). The appropriate units were formed on the basis of analytical forms and are attested in old Ukrainian manuscripts, for example **видѣли єхмоу** "The Gospel of Peresopnycja". The 1st person past tense forms ending in **-ech, -ch, -chmy, -chwa** are documented in the manuscripts of the Polish language of the 15th century. This type of form (**poslichmy**) was normative in the literary language in the 16th century but from the middle of the 17th century they became dialectisms (Długosz-Kurczabowa & Dubisz, 2006, p. 308). According to M. Lesiv, "the Ukrainian-Polish analogy of similar forms of the 1 sg, 1pl past tense of the indicative and subjunctive mood of the verb in **-х**, which is connected with the ancient aorist form of the auxiliary verb **бути**, indicates some common tendencies of both languages in their development" (Лєсїв/Lesiv, 1966, p. 141).

The administrative language of Volhynia and Dnieper Ukraine contains the forms of the pluperfect (in Ukrainian "davnomynuluj" or "peredmynulyj") tense. The semantic feature of this analytical form was that it denoted an action that occurred prior to ...receded another past action or was stopped under its influence. The analysed texts present various structural varieties of such forms.

Rather rarely are forms of the plusquamperfect, which consisted of the auxiliary verb **быти** in the perfect and the *l*-participle (analytical formations of three components). For example: и(ж), де(и), в року тепєрє(ш)нє(м) идучо(м), тисєча шє(ст)со(т) пято(м), мѣ(с)ца гє(н)вара, сємого дня, и гды (м) **приєха(л) є(с)ми бы(л)** на мє(ш)ка(н)є до має(т)но(с)ти ча(с)ти своеє Щєниє(в)ское и до по(д)даны(х) трє(х) ... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 34 : 1605).

In the Records of the Zhytomyr City Council the pluperfect forms were formed on the basis of the plusquamperfect with a lost auxiliary verb (two-component formations), for example: а кды протє(с)туючи(и), укладаючися оно(му) з по(д) хоро(н)кѣви уступи(л), тепє(р) єкѣса(р)су(с)

проскочи(л) на коню поменє(н)ного небо(з)чика стрья его шука(т) межи товариство(м) по(д) // коро(г)вою, што небо(з)чикъ постере(г)ши, уеха(в) бы(в) до места, ухороняючи здоро(в)я своего, которого кгда и по сме(р)ти с пи(л)ністю шукали, выеха(в) и(з) места ...панове при(н)ципалове з помо(ч)никами свои(ми) ... его о(к)ру(т)н(е) а немилосе(р)дне а праве тыра(н)[с]ко секли, каличили и забияли и оному ба(р)зо сила ра(н) шко(д)ливых(х) сме(р)те(л)ных(х) ... позадавали ... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 201 : 1650). The forms of the pluperfect tense continue to function both in the literary Ukrainian language and in its dialects. In the modern Ukrainian language, the area of distribution of the perfect and plusquamperfect forms of verbs of the 1st and 2nd singular and plural "covers the main body of southwestern dialects and Volhynia -Polissia local dialects" (Марчук/Marchuk, 1972, p. 92).

Less frequently than past tense forms, the analysed texts use other tense forms, in particular the present and simple future tenses, for example: И для ведомо(с)ти по(з)въ к року се(с) кви(т) мо(и) // по(д) печа(т)ю моею вла(ст)ною **подаю** ку записа(н)ю до кни(г) к(ро)д(с)ки(х) житоми(р)ски(х) (ДМВН/DMVN, 1981, p. 95 : 1605); ако се здавна в своих границахъ и о(б)ходехъ тоє село **має(т)** и **заверає(т)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 187 : 1649); А по животѣ єи таіа третина **спадает** на брата мого Трохима и Тишѣка, братанка мого (АВМК/AVMK, 2015, p. 84 : 1638); Которыи тастаментъ **умощняю** и **печатаю** о(с)татнею волею моею (АВМК/AVMK, 2015, p. 85 : 1638).

Thematic verbs, as in modern language, in 1sg present and simple future tenses have the following endings -у (-ю): А на(с), де(и), тымъ убе(з)печи(л), и(ж), де(и), тоє до са(р)нови(ц)коє буды **о(т)везу**, а потомъ, де(и), приеха(в)ши, о(с)татокъ **заберу** и ва(с) та(м) же, до тоє буды, **поберу**... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 89 : 1605); и іа часу теперешного мужеві своєму второму, Хведькови, и потомкови его **о(т)казую** // и **дарую** всѣ добра своє (АВМК/AVMK, 2015, p. 74 : 1637); **Чиню** іавно и **вызнаваю** сим моим тастаментом и записом вечистым о(с)татнею волею своею (АВМК/AVMK, 2015, p. 84 : 1638). Non-thematic verbs attested with inflection -**мъ**: **о(т)дамъ** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 90 : 1605).

However, thematic verbs can have endings that are typical of the non-thematic verb, cf.: уступую на ни(х), вливаю [и] оного се **зрека(м)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 26 : 1605) – тые добра поворочаю и в оны(х) зыступую и на ве(ч)ные часы з ни(х) **зрекаю** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 53 : 1605); Я, Василе(и) Со(с)ни(ц)ки(и), е(н)ера(л) во(з)ны(и) воєво(д)ства Кие(в)ского **со(з)нава(м)** на то(м) квитѣ мое(м) ... (ДМВН/DMVN, 1981, p. 48 : 1605) – Яз, Василе(и) Со(с)ни(ц)ки(и), е(н)ера(л) во(з)ны(и) зе(м)ли Кие(в)ское, **со(з)наваю** ты(м) мои(м) квито(м) (ДМВН/DMVN, 1981, p. 48 : 1605); А я ю(ж) и с пото(м)ки своемы в (той) сумѣ по выкупе(н)ю пре(з) ни(х) взято(и) вступуватисѣ не **ма(м)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 25 : 1605) – зе(з)на(н)є(м) свои(м) стве(р)дити **маю** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 53 : 1605). In Ukrainian, as in other East Slavic languages, only certain verbs, the remnants of the non-thematic verbs, have the ending -**м** (дам, їм, розповім); however, in other Slavic languages, the influence of the -**м** ending is much wider. For example, in Slovak, Macedonian, Serbian, Croatian and Slovenian, the respective inflection has spread to all classes of verbs, in Polish – to verbs with stem in -ѣ-, and in Czech – in -ѣ- and -і-) (Чумак/Chumak, 2008, pp. 116 – 117). The functioning of verbs of the former class III with the affix -**ам** in the southwestern dialects of the Ukrainian language is explained by the influence of Western Slavic languages (Бевзенко/Bevzenko, 1960, p. 273).

In 2sg, such forms as **немає(шъ)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 134 : 1609), **немаєшъ** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 211 : 1650), **нема(ш)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 217 : 1650), are documented, the last of which can be qualified as a polonism.

In 3sg forms with phonetic and graphic variants of affixes are predominantly represented -**тъ**, -**тъ**, -**т**: которы(и) такъ се в себе **маєтъ** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 24 : 1605); по(д) печа(т)ю и (с) по(д)писо(м) руки своеє, которая та(к) се в себе **маєтъ** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 61 : 1605); на доброво(л)но(и) дорозе, которая **иде(т)** с Коро(с)тешова до (С)тудены Воды (ДМВН/DMVN, 1981, p. 84 : 1605); А о(б)меж Игната Куньич[а], а з другої strony Кузмы Дунчика, // што **цени**т всеї сумы за моркѣ целыи злотыхъ сорокѣ (АВМК/AVMK, 2015, p. 62 : 1636); которыи дом **стои**т межи Сачковем, а з другої strony Морозикомъ (АВМК/AVMK, 2015, p. 121 : 1641).

Non-thematic verbs also have different phonetic and graphical endings: па(н) Тимофе(и), слуга пѣна Федоро(в), све(т)чи(л), же тая фа(л)ба ни на што се не **придасть** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 89 : 1605); Іацько Печка, мешанин вижевський, поспол из жоною своею сознал, иж-єм предал

крунѣть свои власныи, ни в чем никому не заведенныи, то **єст** другую полморка з будованем, іако в запису **єсть**, полморка **єсть** сознана и записана, то **єст** моркѣ целыи, іако се в собе маєт, Семенови Кузмич[у], жонѣ и потомком его за певну суму злотых двадцат (АВМК/АВМК, 2015, р. 62 : 1636); яко тежѣ и ѿ(т)живляючи справу тую по (с)мє(р)ти ѿ(т)ца вашо(г)[о], вы(ш)меновано(г)[о], понєжѣ з ѿны(м) проце(с) **єсть** зачаты(и) (ДМВН/ДМВН, 1981, р. 223 : 1643); ... тє(с)тамє(н)ть ... до кѣни(г) нинєшньихъ кгородськихъ житомє(р)скихъ **єсѣть** вписаны(и) (ДМВН/ДМВН, 1981, р. 214 : 1650).

In the language of the manuscripts, there are cases of verbs with a morphological variant of ending of the 3sg, that is, without a final consonant -т: я а(л)бо уря(д) мо(и) **засяде** (ДМВН/ДМВН, 1981, р. 244 : 1643); половица морка мнѣ, Радку, а половица морка Семену Лапчичу, **починає** ѿт дороги вижевское, а кончисє по реку Вижевскую (АВМК/АВМК, 2015, р. 76 : 1637); А дліа лѣпши вѣры и певности **дає** тоє писанє моє подѣ печатю моєю и с подписом руки моє властное (АВМК/АВМК, 2015, р. 107 : 1639) and others. The verb **быти** in the future tense form is used with the following endings: Не вєм, є(с)ли жи(в) **будє** с того бою (ДМВН/ДМВН, 1981, р. 63 : 1605); И вжє волно єсть и **будєт** тому Петрови тои кгрунѣ поменєнныи продати и записати, дати и даровати такѣ же на вєчностѣ (АВМК/АВМК, 2015, р. 56 : 1616); Волно **будє** // Маркови тым крунтом, іако своим, шаповати, предати, и дати, и даровати, и ку пожиткови своєму оборочати вєдѣлє свого подобаніа (АВМК/АВМК, 2015, р. 62 : 1636). The verbs of the I conjugation in the appropriate form in Ukrainian have lost their ancient ending, so the manuscripts of that time, contrary to the traditional spelling, already show some vernacular features.

The analysed texts contain verbs with different endings (with and without a final consonant): іа, Аньдрей ... сознаю и подаю половицю добрѣ своих, іакѣ лежачихъ, так и рухомыхъ, що илє **належит** ѿт небожчика ѿтца мого мнє, такѣ и зіатеви моєму а Иванови (АВМК/АВМК, 2015, р. 69 : 1637); а з другої стороны другого полморка, що на Тишѣка **приналежи**, моркѣ цѣлыи, тєды таіа полморка частѣ **належи** Тишѣкови (АВМК/АВМК, 2015, р. 96 : 1638); а з другої стороны Лотышовєи, зо вєѣмъ на вєѣмъ, іако се в собѣ маєт, що на мєнє **приналежит** (АВМК/АВМК, 2015, р. 111 : 1639).

The forms in 3sg present tense of the II conjugation (with the lost consonant -т) are used in the territory of distribution of southwestern dialects (АУМ/АУМ, v. 2, m. 240). They were found in the language of residents of settlements of the Volhynia region (Krukhynychi, Rykovychi, Lobachivka, Brany). The presence of such forms reflects the pan-Slavic tendency to lose the *-тъ ending inherited from the Proto-Slavic language. In addition, forms characteristic of modern Western Slavic languages have been identified, e.g.: а з другої стороны Кокоцовщины, іако се **ма** в собе, у конєць города панского (АВМК/АВМК, 2015, р. 77 : 1637).

The forms in 1pl have various phonetic, graphic and morphological variants of endings:

-м/-мѣ: и(ж) вжє жа(д)ное моцы мє(ти) не **має(мѣ)** и мо(чи) не будє(мѣ) вє(ч)ны(ми) часы (ДМВН/ДМВН, 1981, р. 134 : 1609); Мы сами, и жоны, и потомки єдинѣ на другого наступовати не **маєм** (АВМК/АВМК, 2015, р. 118 : 1640); а **іа**, Вунѣка, изѣ дочкою моєю и с крєвными своими **маємѣ** вєчно мовчати и жодныхъ турбацїи не повинни пїну Ивану чинити (АВМК/АВМК, 2015, р. 126 : 1641).

-мо: А мы сами и пото(м)ковє нїши не **має(мо)** его ѿ(д)но(в)ля(ти) по(д) зарукою на его мї(л)сти пїна Суща(л)ско(г)[о] (ДМВН/ДМВН, 1981, р. 134 : 1609); **Чинимо** іавно и визнаваем тым нашим вєчистым записом и добровольными // кождому, кому бы того потреба вѣдати (АВМК/АВМК, 2015, р. 72 : 1637); што мы сами зобополных прав своих **зрекаємоста** и не **маємо ста** в то с потомками нашими вступоватисѣ вєчными часы (АВМК/АВМК, 2015, р. 133 : 1643).

-мы: за которымъ у(и)щє(н)ємъ его мї(л)ст) мы его мї(л)сти с тоє сумы пинєзє(и), тисєчи копѣ грѣ(ш). ли(т)[овских], и зо (в)сє(г)[о] проце(с)су пра(в)но(г)[о], **квитує(мы)** и во(л)ны(мѣ) **чинє(мы)** и то(т) увє(с) проце(с) правны(и) (ДМВН/ДМВН, 1981, р. 134 : 1609); **іа**, Васко и Миско Мирковичы, а **іа** теж, Аньдрус Сєнковьскыи, **єзнаваемы** тую полморка пїну Лукьяну Цыровичу вєчными часы (АВМК/АВМК, 2015, р. 122 : 1641).

The ending -м/-мѣ (<*-мѣ), inherited from Proto-Slavic, underwent further modifications and is represented in Slavic languages by various endings (-м, -мо (-mo), -мє (-me), -му) (see Yu. Shevelov (Shevelov, 1977)). In the Ukrainian language, the -мо, inflection has become widespread and has become normative in the literary language, although many dialects also use the -м inflection. The -

mo (in Ukrainian **-mo**) inflection is present in the Slovenian language, in the non-thematic verbs of the Belarusian, Serbian, and Croatian languages, in Bulgarian, Macedonian, Slovak, and Belarusian dialects (Нікулін/Nikulin, 1966, p. 325). Forms with an affix **-my** could have been included in the documents of the analysed manuscripts under the influence of Polish, as such forms are now common in Polish and Sorbian languages (Чумак/Chumak, 2008, p. 118), although in the linguistic literature there is an explanation of the origin of the inflection as a continuation of the development of the "old" **-mъ** (Нікулін/Nikulin, 1966, p. 325).

The forms in 2pl, as well as the singular, which are represented by a few examples, retain the ancient inflection, e.g.: А любо в.м. **станете** а(л)бо ни(т), я а(л)бо уря(д) мо(и), што с права належати будеть, поступлю собе (ДМВН/DMVN, 1981, p. 242 : 1643).

The following forms of verbs of the present and future simple tenses are attested in 3pl: Не ве(м), если с того бою живы **буду(т)**, бо и наги и босы покиданы у Щениеве, **лежа(т)**, и оде(н)е, зна(т) з ни(х) поѡ(б)дирано (ДМВН/DMVN, 1981, p. 38 : 1605); чого **суть** ведоми в справе кгва(л)товного окру(т)ного наезду ѡ(т) его милосѣти вельможного княжати (ДМВН/DMVN, 1981, p. 98 : 1605); Которую побравѣши руду и на томъ мѣстѣ съвоихъ рудниковъ посѣтавили и оную руду и до сихъ часовъ **беруть** ... особливе шѣто **беруть** тую руду на три тисечи золотыхъ польскихъ шкоды (ДМВН/DMVN, 1981, p. 72 : 1605); с чого всег[о] Лебко Сѣсипович и Матфеи Устѣанович Аньдрия Устѣановичу, жону и потомков их вечными часы // **квитуют** и при нем тую полплѣцѣю вечными часы, зоставуючи, даючи моц и владност ему самому ... (АВМК/AVMK, 2015, pp. 134 – 135 : 1643).

The records may reflect vernacular features, since the 3pl present tense forms of verbs of the I and II conjugations in modern Ukrainian dialects, including southwestern, some southeastern, and northern (Volhynia-Polissia), may have an inflection with a hard **-t** (Бевзенко/Bevzenko, 1980, p. 135).

Rarely used in the texts are the analytical forms of the future tense, which include the auxiliary verb **быти** and the infinitive, e.g.: И, погоди(в)шисѣ межи собою, та(к) при(з)нали, же того, яко сѣ выше(и) помѣнило, ѡди(н) на друго(м) а ни на ко(м) и(н)шо(м) доходити и по(и)скивати ве(ч)ными часы не маю(т) и **мочи не буду(т)** (ДМВН/DMVN, 1981, p. 66 : 1605); И вже ѡт тог[о] часу и днѣа доволѣи **будет мѣти, держати** и спокоине **держати** вѣчными часы (АВМК/AVMK, 2015, p. 100 : 1639); где я а(л)бо уря(д) мо(и), приводячи декретъ трибуна(л)ски(и) до ефекту, **граничити** и копѣци **сыпати буду** (ДМВН/DMVN, 1981, pp. 242 – 243 : 1643). Such analytical forms are widespread in Western and Eastern Slavic languages and are normative in the Ukrainian literary language.

There are cases of the use of the before-future tense (future II), for example: А я ю(ж) и с пото(м)ки своѣмы в (тои) сумѣ по выкупѣ(н)ю пре(з) ни(х) взято(и) вступуватисѣ не ма(м), ани **буду мо(г)** и никому и(н)шому, ты(л)ко прерѣчно(и) ма(л)жо(н)це мое(и) и пото(м)ко(м) еѣ ѡ(т) и(х) мѣ(с)ти належати и служити маѣ(т) (ДМВН/DMVN, 1981, p. 25 – 26 : 1605); в року то(м) же ... на поправѣ(н)ѣ грани(ц) кгру(н)то(в) мои(х) И(в)ни(ц)ки(х) зъ кгру(н)тами его м(л). кнѣз Ружи(н)ского Котѣле(н)скими и Воли(ц)кими чере(з) пѣ(в)ны(х) прияте(л), которы(х) собе на те(р)ми(н), в ли(с)те межи нами даны(м), способи(т) **буде(м) могли**, яко (ж) того те(р)мину в ли(с)те поменѣного я ...способилѣ(м) прияте(л)я до тоѣ справыего мѣ(с)ти пѣна Адама Сѣлизара Во(л)чкѣвича, а его м(л). кнѣз Ружи(н)ски(и) зъ стороны своѣе его м(л). пѣна Сѣ(с)тафияна Ти(ш)кѣвича ... которые то и(х) м(л). пѣнове приятели наши ... на пи(с)ме ли(с)ту судового межи на(с) не дали (ДМВН/DMVN, 1981, p. 29 : 1605).

The Ukrainian literary language did not inherit forms with the meaning of the before-future tense, but forms like **буду робити** function in modern northern and southwestern dialects, in particular in Volhynian-Polissia local dialects (АУМ/AUM, v. 1, m. 263), Volhynian-Podolia dialects, Dniester dialects, northern and western Transcarpathian local dialects (АУМ/AUM, v. 2, m. 244). In other Slavic languages, they may undergo certain transformations, in particular, the II future in Serbian and Croatian retains a specific meaning, i.e., it denotes a future action that precedes another future action; in Polish and Slovenian, the form denotes the ordinary future tense, in Polish it is used in parallel with another form that includes an infinitive, and in Slovenian it is the only way to express the future tense (Чумак/Chumak, 2008, p. 124).

To denote the action of future realisation, documents could still use the constructions маю + infinitive, which did not become separate tense forms, e.g.: А я вже са(м), жона, дѣти и бли(з)скиѣ

мои и ни(х)то и(н)ши(и) въ ни(х) уступова(т)сѣ ве(ч)ными часы **не маю** и **не маю(т)** и мочи не буду и не буду(т) (ДМВН/DMVN, 1981, р. 51 : 1605); **а** сам с потомками моими, так и брат**а** мо**а** молодша**а**, и сестры, ани жадеи близкийи крѣвныи мои **не маю**т **вставати** и трудности жаждное в том завадати и перешкоды **чинити не маю**т (АВМК/AVMK, 2015, р. 58 : 1619).

Conclusions

Thus, the record books of Volhynia and Dnieper Ukraine of the first half of the 17th century, in particular the Zhytomyr City Council, Vyzhva City Council, and the Pidkomorska Book of the Kyiv Voivodeship, record a system of tense forms that has specific features, as its components differ to some extent from those of the previous and subsequent periods of the Ukrainian language.

The grammatical meaning of the past tense in documents of the 17th century is represented by several structural varieties of forms that emerged on the basis of analytical forms of the perfect. Analytical forms (**писаль єсмы**) in Ukrainian later completely fell out of use, as they lost their auxiliary verb, first in the 3rd person, and later in other persons.

Forms of the past finite tense such as **писалисьмо**, regardless of the position of the personal affix, have been lost in the literary language, but they are preserved in Ukrainian dialects. Synthetic forms formed on the basis of analytical ones after the loss of an auxiliary verb such as **писали** have become established as normative in the literary language and function throughout the entire territory of the Ukrainian language. The recorded cases of the use of special forms with **-ом**, masculine forms with the suffix **-в** as part of the analytical form, past finite tense, and the increase in the number of examples with this suffix in simple forms indicate a specific way of forming the verb system of the Ukrainian language and, at the same time, the possibility of the influence of various factors, including the influence of trends common to the development of grammatical systems with Western Slavic languages in the relevant period. The analysed documents contain numerous forms of the present and simple future with morphological, phonetic and graphic variants of endings formed under the influence of intra- and extra-linguistic factors. The documents attest to the forms of the future imperfect with the auxiliary verb **быти (бути)**, which have become normative in the Ukrainian literary language, as well as the forms of the before-future tense that have been preserved in Ukrainian dialects.

Thus, the records of the 17th century created in Volhynia and Dnieper Ukraine reflect the complex processes of formation of the grammatical system of the Ukrainian language, in particular verb tense forms, and reflect the processes of interaction between the written and literary usages and the spoken language of Ukrainians.

Of course, this article does not exhaust all the issues related to the development of Ukrainian verb tenses based on the analysis of the administrative language of Volhynia and Dnieper Ukraine in the 17th century. It would be interesting and useful to draw more detailed parallels with modern dialects, using empirical dialect sources. In particular, it would be possible to trace which of the verb forms given in the documents have been preserved in the dialect of the respective locality to the present day. However, this study focused on the historical aspects of Ukrainian grammar and did not involve a thorough coverage of the problems of historical dialectology. Obviously, this issue demands proper scientific interpretation in the future. The prospects of the research are seen in the expediency of a comparative analysis of the occurrence of verb tense forms in the records of the 17th century in West Slavic and South Slavic languages.

REFERENCES:

- Бевзенко, С. (1959)** З історії форм минулого часу в українській мові. – У: *Питання історичного розвитку української мови*. Тези. Харків : ХДУ, с. 32 – 35. (Bevzenko, S. Z istorii form mynuloho chasu v ukrainskii movi. – U: *Pytannia istorychnoho rozvytku ukrainskoi movy*. Tezy. Kharkiv : KhDU, s. 32 – 35.)
- Бевзенко, С. (1960)** *Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору)*. Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 416 с. (Bevzenko, S. *Istorychna morfolohiia ukrainskoi movy (Narysy iz slovozmyny ta slovotvoru)*. Uzhhorod : Zakarpatske oblasne vydavnytstvo, 416 s.)
- Бевзенко, С. (1980)** *Українська діалектологія: посібник*. Київ : Вища школа, 248 с. (Bevzenko, S. *Ukrainska dialektolohiia: posibnyk*. Kyiv : Vyshcha shkola, 248 s.)

- Беседіна-Невзорова, В. (1962)** До історії складних форм майбутнього часу в українській мові. – У: *Питання історичного розвитку української мови*. Харків: ХДУ, с. 251 – 257. (*Besiedina-Nevzorova, V. Do istorii skladnykh form maibutnoho chasu v ukrainskii movi. – U: Pytannia istorychnoho rozvytku ukrainskoi movy. Kharkiv: KhDU, s. 251–257.*)
- Вашенко, В. (1955)** Дієслівні форми в сучасних полтавських говорах. // *Діалектологічний бюлетень*. Київ: Видавництво АН УРСР. Вип. 5. с. 9–14. (*Vashchenko, V. Diieslivni formy v suchasnykh poltavskykh hovorakh. // Dialektolohichniy biuleten. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSR. Vyp. 5. s. 9–14.*)
- Генсьорський, А. (1957)** *Значення форм минулого часу в Галицько-Волинському літописі*. Київ. 88 с. (*Hensorskyi, A. Znachennia form tynuloho chasu v Halytsko-Volynskomu litopysi. Kyiv. 88 s.*)
- Гринчишин, Д. (гол. ред.) (1996)** *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.*: У 28-ми вип. Вип. 3. Б – В (Богъ – Весъной). Укладачі М. Онишкевич, Р. Остап, Л. Полюга, О. Федик, М. Чікало. Львів, 252 с. (*D. Hrynchyshyn (hol. red.). Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.: U 28-my vyp. Vyp. 3. B – V (Bohъ – Vesъnoi). Ukladachi M. Onyshkevych, R. Ostash, L. Poliuha, O. Fedyk, M. Chikalo. Lviv, 252 s.*)
- Гумецька, Л. (1958)** *Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.* Київ : Видавництво АН УРСР, 298 с. (*Humetska, L. Narys slovotvorchoi systemy ukrainskoi aktovoi movy XIV–XV st. Kyiv : Vydavnytstvo AN URSR, 298 s.*)
- Даниленко, А. (2003)** *Предикати, відмінки і діатези в українській мові: історичний і типологічний аспекти*. Монографія. Харків : Око, 511 с. (*Danylenko, A. Predykaty, vidminky i diatezy v ukrainskii movi: istorychnyi i typolohichniy aspekty: Monohrafiia. Kharkiv : Oко, 511 c.*)
- Даниленко, А. (2010)** Наскільки український синтетичний майбутній час є синтетичним? // *Мовознавство*. № 4-5. с. 113-121. (*Danylenko, A. Naskilky ukrainskyi syntetychnyi maibutnii chas ye syntetychnym? // Movoznavstvo. № 4-5. s. 113 – 121.*)
- Дем'янчук, В. (1928)** *Морфологія українських грамот XIV і першої половини XV ст.* Київ : Друкарня УАН, 41 с. (*Demianchuk, V. Morfolohiia ukrainskykh hramot XIV i pershoi polovyny XV st. Kyiv : Drukarnia UAN, 41 s.*)
- Єрмоленко, С. (2008)** Граматикалізація, аналітизм та вторинний синтез у розвитку слов'янської словозміни. – В: О. Ткаченко (гол.ред.) *Історична типологія слов'янських мов*. Укл.: С. Єрмоленко, О. Мельничук, О. Ткаченко та ін. Ч. 2. Київ : Довіра, с. 141 – 185. (*Yermolenko, S. Hramatykalizatsiia, analityzm ta vtorynniy syntez u rozvytku slovianskoi slovozmyny. – V: O. Tkachenko (hol. red.) Istorychna typolohiia slovianskykh mov. Ukl.: S. Yermolenko, O. Melnychuk, O. Tkachenko ta in. Ch. 2. Kyiv : Dovira, s. 141 – 185.*)
- Закревська, Я. (1966)** Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (теперішній час). – В: *Українська лінгвістична географія*. Київ : Наукова думка, с. 119–132. (*Zakrevska, Ya. Systema osobovykh form diieslova v zakhidnykh hovorakh ukrainskoi movy (teperishnii chas). – V: Ukrainska lnhvistychna heohrafiia. Kyiv : Naukova dumka, s. 119 – 132.*)
- Заневич, О. (2015)** *Українська мова XVI-XVII століть: Дієслово. Семантика, перехідність, об'єкт*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 208 с. (*Zanevych, O. Ukrainska mova XVI-XVII stolit: Diieslovo. Semantyka, perekhidnist, obiekt. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 208 s.*)
- Керницький, І. (1967)** *Система словозміни в українській мові: На матеріалах пам'яток XVI ст.* Київ : Наукова думка, 286 с. (*Kernytskyi, I. Systema slovozmyny v ukrainskii movi: Na materialakh pamiatok XVI st. Kyiv : Naukova dumka, 286 s.*)

- Кобилянський, Б. (1953)** Про залишки перфекта в південно-західній групі діалектів української мови. // *Українська мова та література в школі*. № 3. с. 69 – 71. (Kobylianskyi, B. Pro zalyshky perfekta v pivdenno-zakhidnii hrupi dialektiv ukrainskoi movy. // *Ukrainska mova ta literatura v shkoli*. № 3. s. 69 – 71.)
- Лесів, М. (1966)** Про одну дієслівну форму в українських підляських говірках. – В: *Українська лінгвістична географія*. Київ : Наукова думка, с. 140 – 142. (Lesiv, M. Pro odnu diieslivnu formu v ukrainskykh pidliaskykh hovirkakh. – V: *Ukrainska linhvistychna heohrafiia*. Kyiv : Naukova dumka, s. 140 – 142.)
- Марчук, Н. (1972)** Дієслівна парадигма сучасної української літературної мови в її зв'язках з народними говорами. – У: *Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів* (тези доповідей та повідомлень). Київ : Наукова думка, с. 90 – 92. (Marchuk, N. Diieslivna paradyhma suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy v yii zviyazkakh z narodnymy hovoramy. – U: *Pytannia vzaiemodii ukrainskoi literaturnoi movy i terytorialnykh dialektiv* (tezy dopovidei ta povidomlen). Kyiv : Naukova dumka, s. 90 – 92.)
- Мойсієнко, В. (2013)** Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр. як відображення офіційної "руської" мови ВКЛ середини XVI ст. у її північноукраїнському варіанті. – У: В. Німчук (гол. ред.). *Луцька замкова книга 1560 – 1561 рр.* Підгот. до вид. В. Мойсієнко, В. Поліщук. Луцьк, с. 64 – 143. (Moisiienko, V. Lutska zamkova knyha 1560 – 1561 rr. yak vidobrazhennia ofitsiinoi "ruskoi" movy VKL seredyny XVI st. u yii pivnichnoukrainskomu varianti. – U: V. Nimchuk (hol. red.). *Lutska zamkova knyha 1560 – 1561 rr.* Pidhot. do vyd. V. Moisiienko, V. Polishchuk. Lutsk, s. 64 – 143.)
- Нікулін, Г. (1966)** Відмінювання діслів. – В: О. Мельничук (за ред.) *Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов*. Київ : Наукова думка, с. 310 – 334. (Nikulin, H. Vidminiuvannia diiesliv. – V: O. Melnychuk (za red.). *Vstup do porivnialno-istorychnoho vyvchennia slovianskykh mov*. Kyiv: Naukova dumka, s. 310 – 334.)
- Німчук, В. & Симонова, К. (1981)** Передмова. – У: В. Німчук (відп. ред.). *Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів)*. Підгот. до вид.: В. Німчук, В. Русанівський, К. Симонова, В. Франчук, Т. Черторизька. Київ : Наукова думка, с. 5 – 23. (Nimchuk, V., Symonova, K. Peredmova. – U: V. Nimchuk (vidp. red.). *Dilova mova Volyni i Naddniprianshchyny XVII st. (Zbirnyk aktovykh dokumentiv)*. Pidhot. do vyd.: V. Nimchuk, V. Rusanivskyi, K. Symonova, V. Franchuk, T. Chertoryzka. Kyiv : Naukova dumka, s. 5 – 23.)
- Півторак, Г. (2000)** Українсько-білоруські мовні контакти. – В: *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Видавництво "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, с. 681 – 682. (Pivtorak, H. Ukrainsko-biloruski movni kontakty. – V: *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Kyiv : Vydavnytstvo "Ukrainska entsyklopediia" im. M. P. Bazhana, s. 681 – 682.)
- Потебня, А. (1977)** Из записок по русской грамматике. Москва : Просвещение. Т. IV. Вып. II. Глагол. 406 с. (Potebnya, A. Iz zapisok po russkoi grammatike. Moskva : Prosveshchenie. T. IV. Vyp. II. Glagol. 406 s.)
- Русанівський, В. (1971)** Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 315 с. (Rusanivskyi, V. Struktura ukrainskoho diieslova. Kyiv : Naukova dumka, 315 s.)
- Русанівський, В. (1978)** Дієслово. – У: В. Німчук (гол. ред.). *Історія української мови: Морфологія*. Редкол.: С. Бевзенко, А. Грищенко, Т. Лукінова, В. Німчук, В. Русанівський, С. Самійленко. Київ : Наукова думка, с. 235 – 341. (Rusanivskyi, V. Diieslovo. – U: V. Nimchuk (hol. red.). *Istoriia ukrainskoi*

- movy: Morfolohiia*. Redkol.: S. Bevzenko, A. Hryshchenko, T. Lukinova, V. Nimchuk, V. Rusanivskyi, S. Samiilenko. Kyiv : Naukova dumka, s. 235 – 341.)
- Русанівський, В. (1979)** Вступ. – У: В. Німчук (гол. ред.). *Історія української мови. Фонетика*. Редкол.: В. Німчук, М. Жовтобрюх, В. Русанівський. Київ : Наукова думка, с. 7 – 62. (*Rusanivskyi, V. Vstup*. – U: V. Nimchuk (hol. red.). *Istoriia ukrainskoi movy. Fonetyka*. Redkol.: V. Nimchuk, M. Zhovtobriukh, V. Rusanivskyi. Kyiv : Naukova dumka, s. 7 – 62.)
- Русанівський, В. (2001)** *Історія української літературної мови*. Київ : АртЕк, 392 с. (*Rusanivskyi, V. Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy*. Kyiv : ArtEk, 392 s.)
- ССУМ XIV–XV (1977–1978)** *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2-х т.* / Редколегія: Д.Г.Гринчишин, Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. Київ : Наукова думка, Т. 1–2. (*Slovyk staroukrainskoi movy XIV–XV st.: U 2-kh t.* / Redkolehiia: D.Н.Нrynchysyn, L.L. Humetska, I.M. Kernytskyi. Kyiv : Naukova dumka, T. 1–2.)
- СУМ XVI–XVII (1994–2022)** *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: У 28-ми вип.* / Редколегія: Д. Гринчишин та ін. Львів. Вип. 1-18. (*Slovyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.: U 28-my vyp.* / Redkolehiia: D. Hrynchysyn ta in. Lviv. Vyp. 1-18.)
- Чумак, В. (2008)** Словозміна. Дієслово. – В: О. Ткаченко (гол.ред.) *Історична типологія слов'янських мов*. Укл.: С. Єрмоленко, О. Мельничук, О. Ткаченко та ін. Ч. 2. Київ : Довіра, с. 108 – 141. (*Chumak, V. Slovozmyna. Diieslovo*. – V: O. Tkachenko (hol. red.) *Istorychna typolohiia slovianskykh mov*. Ukl.: S. Yermolenko, O. Melnychuk, O. Tkachenko ta in. Ch. 2. Kyiv : Dovira, s. 108 – 141.)
- Шаровольський, І. (1927)** Прийдучий час на -му. Походження й функції. // *Записки історико-філологічного відділу*. Київ : Друкарня УАН, Кн. 13–14. с. 284 – 293. (*Sharovolskyi, I. Pryiduchy chas na -mu. Pokhodzhennia y funksi*. // *Zapysky istoryko-filolohichnoho viddilu*. Kyiv : Drukarnia UAN, Kn. 13–14. s. 284–293.)
- Danylenko, A. (2012)** Auxiliary Clitics in Southwest Ukrainian: Questions of Chronology, Areal Distribution, and Grammaticalization. // *Journal of Slavic Linguistics*. Vol. 20. № 1, p. 3 – 34.
- Danylenko, A. (2011)** Is There Any Inflectional Future in East Slavic? A Case of Ukrainian against Romance Reopened. – In: *Grammaticalization in Slavic Languages: From Areal and Typological Perspectives*. Hokkaido University: Slavic Research Center, p. 147 – 177.
- Długosz-Kurczabowa K. & Dubisz S. (2006)** *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 580 s.
- Shevelov, George Y. (1979)** *A Historical phonology of the Ukrainian Language*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 809 p.
- Shevelov, George Y. (1977)** Jesmi 'I am' and Some Verbal Endings in Slavic. – In: Benjamin A. Stolz, ed. *Papers in Slavic philology 1: In Honor of James Terrell*. Ann Arbor, MI, p. 249 – 257.
- Shevelov, George Y. (1993)** Ukrainian. – In: Bernard Comrie and Greville G. Corbett, eds. *The Slavonic Languages*. London: Routledge, p. 947 – 998.

SOURCES

- АВМК (2015)** *Акти Вижівської міської книги XVII ст.* В. Мойсієнко (відп. ред.), І. Царалунга (підгот. до вид.). Житомир. 170 с. (*AVMK. Akty Vyzhivskoi miskoï knyhy XVII st.* V. Moisiienko (vidp. red.), I. Tsaralunha (pidhot. do vyd.). Zhytomyr, 170 s.)

АУМ (1984 – 2001)

Атлас української мови: В 3-х т. Редкол.: І. Матвіяс (голова) та ін. Київ : Наукова думка. (AUM. Atlas ukraïnskoï movy: V 3-kh t. Redkol.: I. Matviias (holova) ta in. Kyiv : Naukova dumka.)

ДМВН (1981)

Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів). В. Німчук (відп. ред.). Підгот. до вид.: В. Німчук, В. Русанівський, К. Симонова, В. Франчук, Т. Черторизька. Київ : Наукова думка, 316 с. (DMVN. Dilova mova Volyni i Naddnyprianshchyny XVII st. (Zbirnyk aktovykh dokumentiv). V. Nimchuk (vidp. red.). Pidhot. do vyd.: V. Nimchuk, V. Rusanivskyi, K. Symonova, V. Franchuk, T. Chertoryzka. Kyiv : Naukova dumka, 316 s.)

Copyright © 2025 Marchylo, Dudko. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Licence [CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)